

Hrvoje Ivanković

Dubrovačka kazališna dionica Božene Begović

Početak prosinca 1920. dubrovačke novine najavile su niz predavanja koja je pod nazivom *Glazbene Silhouette* trebala održati poznata virtuozkinja na klaviru, bivša profesorica hamburškog konzervatorija, gja. Paula Begović.¹ Nije to bio prvi spomen Paule Begović u dubrovačkoj periodici, no njime je promovirana u stalnu stanovnicu Dubrovnika, grada u kojem će ostati sve do smrti, 1956.

Rođena Siščanka, Paula Goršetić Begović u međuvremenu je postala jednom od najvažnijih figura u glazbenom životu Dubrovnika. Osniva i vodi privatnu glazbenu školu, samostalno ili u manjim sastavima nastupa na koncertima u organizaciji lokalnih kulturnih društava, drži predavanja o glazbi te priređuje i svojim muziciranjem prati izvedbe drugih umjetnika.

Utočište u Dubrovniku Paula je pronašla tri godine nakon raspada braka s književnikom Mi-

lanom Begovićem (do službenog razvoda doći će tek 1923.), s kojim je imala i dvoje djece. Petnaestogodišnji sin Branko stigao je s njom u Dubrovnik, dok je četiri godine starija kćerka Božena, učenica glumačkog odsjeka bečke *Akademie für Musik und darstellende Kunst* još neko vrijeme ostala u Austriji, pokušavajući izgraditi karijeru na jeziku u kojem je odrastala i školovala se, što je s prevelikom dozom gorčine komentirao književnik Rikard Katalinić Jeretov, opisujući u lipnju 1918. njezin bečki nastup, održan pred *lijepom kitom Hrvata, Srba i Slovenaca: Ona nije naša zvijezda i ne će biti našom zvijezdom, kad je njoj bliži Šilerov jezik od Preradovićeve. Žalosno je samo to, da je Milan Begović odgojio svoju djecu*

¹ „Predavanja“, *Narodna svijest*, br. 59, 1. XII. 1920.

tako da je njegovoj Boženi lakše „vortragovati“ njemačke pjesme, negoli kazivati pjesme onog jezika, u kojemu je njezin otac još do jučer pjevao!²

Poslije dvije sezone „vortragovanja“ na pozornicama u Beču (Volkstheater, Renaissance-Bühne) i Steyru (Stadttheater), Božena se 1921. ipak odlučila vratiti u domovinu, no jezik joj je, kao glumici i spisateljici (prve radove na njemačkom objavila je već 1917.), doista predstavljao ozbiljan problem, što je poslije i sama posvjedočila: *Kao glumac imala sam vrlo dobru dikciju, kao pisac izgradila sam svoj lični stil – a sada sam odjednom postala najgori početnik!*³

Suočena s tom spoznajom, već 1922. napustila je Zagreb gdje je živjela zajedno s ocem, njegovom budućom ženom Annom Mariom Spitzer i polubratom Brunom (rođenim 1918.) te se preselila majci u Dubrovnik. Ako je i bila obeshrabrena, o odustajanju nije bilo ni govora, pa je ono za čime je najviše čeznula, a „demon kazališta“ nesumnjivo je opsjedao njezinu dušu, odlučila sama stvoriti.

Do izbivanja Prvog svjetskog rata kazališni život Dubrovnika bio je relativno raznolik i živahan. Uz česta gostovanja talijanskih i domaćih putujućih družina, u Bondinom teatru (otvorenom 1865.) nastupala su povremeno i profesionalna kazališta iz Zagreba i Osijeka, a važan segment kulturnog života grada bilo je djelovanje amaterskih glumišnih skupina, među kojima se kontinuitetom djelovanja posebno izdvojila Hrvatska diletantska pozorišna družina, osnovana 1903. No obnova kazališnog života u poslijeratnom razdoblju tekla je sporo i bila je obilježena prigodnim i sporadičnim nastupima *ad hoc* okupljenih družina, pa je dubrovačkim glumcima amaterima očito trebao netko tko će ih svojim angažmanom i upućenošću dodatno potaknuti i održati na okupu. Shvaćao je to i doajen dubrovačkog amaterizma Ilija Nardelli, čovjek koji je svoje prve nastupe u Gjačkom teatralnom društvu imao još 1882., ali čiji je entuzijazam bio u raskoraku s obvezama. Popis zanimanja kojima se bavio – općinski činovnik, vlasnik prvog stalnog dubrovačkog kinematografa, organizator kazališnih gostovanja, zakupac tabli s publicitetom, dovoljno govori o razlozima zbog kojih je trebao izdašnju pomoć pri ponovnom okupljanju stalne kazališne družine za kakvu su se u to vrijeme podjednako strasno zalagale dubrovačke novine i neki od starijih diletanata. Dolazak Božene Begović u Dubrovnik bio je u tom pogledu blagodaran, pa je u drugoj polovici 1922. osnovana Dubrovačka diletantska pozorišna družina pod Nardellijevim vodstvom, ali s Boženom Begović kao umjetničkom voditeljicom, redateljicom i glavnom glumicom kojoj je jedan od prioriteta bio *da zainteresuje i ženski spol za igru na pozornici.*⁴

Prva predstava nove družine održana je već 7. siječnja 1923. kada su pred prepunim gledalištem Bondina kazališta izvedene jednočinke Milana Begovića *Cvjetna cesta*, Petra Pecije Petrovića *A sad – laku noć!* i Adam Nedeljka Nedeljkovića. Tjednik *Dubrovnik* apostrofirao je tim povodom *opće odobravanje publike*, a posebnu pozornost posvetio je nastupu Božene Begović u izvedbi *Cvjetne ceste: ona je..., koliko je nama poznato, igrala prije uloge tragetkinje, no inkarnirala je pred nama poratnu suvremenu naivku tako dobro, da je ostavila na sve upečatak kao da je to upravo njezin najbrilantniji genre. (...)* Naivno koketna u svakom momentu..., ona je sjajno istakla impertinentnu sigurnost naših najnovijih malenih djevojčica u obrani sumnjivih prava na flert. Ako je pri skroz nezamjernoj igri propustila kakav detalj, to je... učinila namjerice... da ne privuče čitavu pažnju

² R. K. J., „Koncert Dalmatkinke u Beču“, *Novo doba*, br. 5, 13. VI. 1918.

³ Božena Begović: „Autobiografski zapis“, u: Božena Begović: *Stih – Proza – Teatar*, izbor, redakcija i pogovor Slavko Batušić, Zagreb, 1974. Tekst je napisan 1948.

⁴ „Pozorišna družina“, *Narodna svijest*, br. 1, 3. I. 1923.

gledalaca na sebe, nego da dade prilike drugim saradnicima, manje sigurnim od nje, da svrate na sebe pozornost.⁵

Konzervativni lokalni tjednik *Narodna svijest* također je pohvalio izvedbu (uključujući i *individualno proćučenu i baš dotjeranu igru g. ce. Božene Begović*), ali je prva dva komada ocijenio *rđavim*, posebno se čudeći što je izbor pao na *možda najslabije Begovićevo djelo* koje nam pred oči donosi *odvratnu sliku zagrebačkog demoraliziranog velegradskog deminoida*.⁶ Slična reakcija uslijedila je i mjesec i pol dana poslije kada, ponovno u režiji Božene Begović i opet pred prepunim gledalištem, dubrovački diletanti izvode *Maju* Julija Rorauera. Ne štedeći pohvale glumačkoj igri i *sceneriji*, nepotpisani recenzent *Narodne svijesti* posebno ističe ostvarenja Boža Bubala i gospođice Begović koja je u *tragičnoj naslovnoj ulozi* dokazala da ima dubokog shvaćanja *dramatske umjetnosti*, te je sposobna i najteže karaktere uspješno interpretovati, pa dodaje kako su joj zasluženom nagradom bili *lovor vijenac i pobrana kita cvijeća*, kojom je druge večeri obdarena. Ali kritika upućena izboru komada sada već ima propovjednički ton: *Načelo „l'art pour l'art“ opravdava dekadentnu umjetnost, ali ne unapređuje čovječanstvo. (...) To nek na umu imaju i naši diletanti u svome nastojanju, da im uspjeh bude „bonum ex integra causa“!*⁷

Rad Dubrovačke diletantske pozorišne družine stalno su pratili slični prijevori oko repertoarnog odabira i to je s vremenom počelo stvarati nesuglasice unutar jezgre ansambla, koji je do konca 1924. pred publiku izašao s još desetak predstava, mahom nastalih prema djelima domaćih, južnoslavenskih pisaca (B. Nušić, M. Dečak, K. Trifković, P. Petrović), uz poneki izlet prema provjerenim komediografskim djelima inozemnih autora poput Čehova (*Prosidba*) ili Gogolja (*Ženidba*). No uvjerivši se na dubrovačkoj pozornici kako je već dovoljno dobro ovladala hrvatskim jezikom i dikcijom, Božena Begović osjetila se spremnom i za zahtjevnije izazove, u koje se upustila uz veliku očevu pomoć, posve zatajenu u kratkom i pragmatičnom autobiografskom zapisu iz 1948., pa u toj dionici djelovanja njezine i Nardellijeve družine gotovo da i nije sudjelovala. Posve se, naime, posvetila pripremama za svoj debi na zagrebačkoj pozornici, u drami *Svadbena let* koju je Milan Begović za nju i napisao, namijenivši joj ulogu *Blanche*, djevojke u središtu senzacionalistički intonirane priče o ljubavnom trokutu čija druga dva kraka čine mladi pilot te konstruktor aviona koji je ujedno i njezin poočim. Referirajući se na Boženin duhoviti feljton o ocu, objavljen 1923. u *Agramer Tagblattu*, Begovićev biograf Mirko Žeželj opisao je Boženino sudioništvo u nastajanju tog djela: *Svadbena let otac joj je čitao odlomak po odlomak još u nastajanju, morala je igrati glavnu ulogu, studirati je, obavljati pokuse, zatim i prevesti djelo, nakraju je i sanjala o avionu!*⁸

Milan Begović poduzeo je sve da Božena napokon nastupi na zagrebačkoj pozornici: nagovorio je intendanta Julija Benešića i ravnatelja drame Branka Gavellu da je pozovu iz Dubrovnika, a režiju je povjerio svom starom prijatelju Ivi Raiću, s kojim se upoznao još 1909. dok su obojica djelovali u Hamburgu. Praizvedba je održana 18. travnja 1923., no kritike predstave nisu bile dobre: *Dnevnik „Novosti“ nije u komadu našao prave dramske igre. Stjepan Pramačević („Riječ“) smatrao je da je sve neuvjerljivo i iskonstruirano i da Božena ne živi dovoljno ono što govori..., a najoštrij je bio Vladimir Lunaček („Obzor“): plitkoća,*

5 „Bondino kazalište“, *Dubrovnik*, br. 2, 12. I. 1923.

6 „Nastup Dubr. Diletantske Pozorišne Družine“, *Narodna svijest*, br. 2, 9. I. 1923.

7 „Bondino kazalište“, *Narodna svijest*, br. 8, 20. II. 1920.

8 Mirko Žeželj, *Pijanac života : Životopis Milana Begovića*, Znanje, Zagreb, 1980.

*banalni dijalozii..., Božena nema talenta, nema temperamenta i topline mladosti, mrtvo i nepomično lice i pogled, nema ni pojave.*⁹ Milan Ogrizović pokušao je u *Domu i svijetu* ublažiti stvari, zapisavši kako je *vješto složeni i spretno dijalogizirani Svadbena let polučio... kod publike lijep uspjeh*, a o glavnoj glumici napisao je pravi mali esej, koji je očito trebao biti dodatnom preporukom za njezin stalni zagrebački angažman: *Simpatični talent s osobitim božjim darom jasna i glasna govora. Vidjelo se, da je svršila njemačku (bečku) školu, koja osobito pazi na izgovor..., na modulacije i nijansiranje glasa. Gđica Begović ne „guta“ posljednje riječi, ne skače preko dramskih mjesta svoga govora..., nego ih u punoj mentalnosti i potpunoj zaokruženosti iznosi kao malo tko od naših gotovih glumaca.* No učinilo se, ipak, da je *gđica predestinirana više za tragične i dramske uloge nego li za naivne i nevine, pa joj je kao Blanche na nekim mjestima nedostajalo mladosti i svježine, smijeha i dragosti, bezazlenosti i djevičanstva.* Ogrizović je na kraju izrazio uvjerenje da će *gđica Begović u ulogama većih dimenzija imati još više uspjeha*,¹⁰ što se međutim nije ostvarilo. Dobila je, doduše, angažman u Narodnom kazalištu, no tamo se zadržala samo jednu sezonu (1923/24.), a od nekoliko uloga koje je odigrala, malo više pozornosti dobila je tek njezina *Lucille* u Molière-ovu *Građaninu plemiću*. Pa ipak, Ogrizovićeva kritika ostala nam je jedino konkretnije svjedočanstvo o Boženinu glumačkom stilu i profilu, koji će do izražaja ponovno doći u Dubrovniku, kamo se vratila u ljeto 1924., nastavivši započeti posao s tamošnjim diletantima.

Već u listopadu te godine režira *Ljubakanje* Arthura Schnitzlera (prem. 12. X.), u kojem igra i glavnu ulogu, no reakcija *Narodne svijesti* predvidljiva je i već pomalo stereotipna: *komad ležernog i besmislenog sadržaja*, a igra *dosta dobra i dotjerana*, uz posebno isticanje Božene Begović *koja bi mogla svoje glumačke sposobnosti mnogo bolje upotrebiti.*¹¹

Iduća dubrovačka kazališna epizoda Božene Begović, u kojoj je ponovno bila redateljicom i glavnom glumicom (Tucić: *Povratak*, Milan Simeonović: *Bez brkova*, prem. 9. XI. 1924.), bila je doduše lišena prigovora o lošem izboru komada, ali u osvrtu *Narodne svijesti* između redaka se mogao nazrijeti novi problem: *Za ovu predstavu bio je ranije oglašen jedan drugi komad, koji se ovaj put nije prikazivao, kako čujemo radi toga što su falila neka lica.*¹² No Nardellijevoj družini čak je i u ovoj „double bill“ postavi dviju jednočinki s relativno malim brojem lica (u svakoj ih je po sedam), bilo teško napraviti podjelu, pa su uz nekoliko već dokazanih glumaca (Begović, Nardelli, Bogdanović, Šapro), u predstavi nastupili većinom početnici koji *nijesu bili još podesni za dramske uloge.*¹³ Za vrijeme Boženina boravka u Zagrebu u družini je, naime, došlo do nesuglasica koje su dijelom bile povezane s repertoarnim odabirom i estetskim razlozima, a dijelom sa sukobom taština, pa se dio članova Dubrovačke diletantske pozorišne družine, predvođenih Aleksandrom Lesom Turinom i Ninkom Matijevićem, odvojio te osnovao Dubrovačko kazališno društvo, koje će se pred publikom prvi put pojaviti u studenom 1924.

Boženu Begović to ipak nije sputalo, pa marljivo radi s novopridošlim glumcima amaterima te već u prosincu te godine, postavlja Nušićeva *Običnog čovjeka* (prem. 6. XII.), a odmah zatim i komediju Ernesta Bluma i Raoula Tochéa

9 Isto.

10 „Premijera Begovićeve ‘Svadbena leta’“, *Dom i svijet*, br. 9, 1. V. 1923. Autorstvo teksta prema bazi podataka u Leksikografskom zavodu „Miroslav Krleža“.

11 „Diletantska pozorišna družina“, *Narodna svijest*, br. 43, 14. X. 1924.

12 „Kazališna predstava“, *Narodna svijest*, br. 47, 11. XI. 1924.

13 Isto.

Madame Mongodin (prem. 14. XII.). U ožujku 1925. režira još jedno Nušičevo djelo, komediju *Protekcija* (prem. 13. III.) u kojoj je glumila ulogu Savice, a nekoliko tjedana poslije i dubrovačkoj se publici predstavlja u ulozi Blanche, u *Svadbenom letu* Milana Begovića (prem. 25. IV.), ovoga puta u njezinoj vlastitoj režiji.

Bilo je to, zapravo, najturbulentnije razdoblje u kazališnom djelovanju Božene Begović nakon povratka u domovinu, čemu su dijelom doprinijeli i njezini dobri odnosi s Ivom Vojnovićem, koji je sve dulje boravio u Dubrovniku, živeći na privremenim hotelskim adresama. Zanimanje za Boženu Vojnović je iskazao već u jesen 1923. kada se o njoj raspitivao kod svog intimnog prijatelja Ive Raića (*Interesiralo bi me da mi potanje pišeš o Mme Begović et son papa. Poznam ih – ali ne posvema nju. Ima li talenta. Igra li? Je li angažovana?*),¹⁴ pri čemu je vjerojatno već tada pomišljao na moguću suradnju, na koju je red došao početkom travnja 1925. Tada je, naime, na priredbi Jugoslavenskog akademskog kluba u Bondinom kazalištu održano *Umjetničko veče* posvećeno Vojnoviću, čija je glavna atrakcija bila praizvedba prvog čina njegova još nedovršenog *Prologa nenapisane drame*. Ta neobična pirandelovska drama, u kojoj se autorove autorefleksije isprepliću s tragičnom pričom o Jelisaveti Tarakanovoj, lažnoj unuci ruskog cara Petra Velikog (potkraj 18. stoljeća neko je vrijeme živjela u Dubrovniku), a koju neki povjesničari književnosti smatraju piščevom literarnom i životnom oporukom,¹⁵ svoju je prvu cjelovitu izvedbu doživjela tek 1971. u dubrovačkom Kazalištu Marina Držića (red. Ivica Kunčević), što svakako potvrđuje tezu da je podjednako zbnjivala i Vojnovičeve suvremenike i kasnije interprete njegova djela. No specifičnost njezina prvog, pa makar i parcijalnog scenskog oživotvorenja bila je u tome što ju je režirao sam Vojnović, pri čemu mu je, prema mišljenju Miljenka Foretića, *bitno pomagala* Božena Begović¹⁶ koja je igrala Neznanku, dok je autorovo Ja glumio Ninko Matijević, a njegovu Sjenku Božo Bupalu. *Glumci su odigrali vrlo dobro svoje teške uloge, među kojima treba naročito istaknuti g.gjicu Begović*, izvijestio je *Dubrovački list*,¹⁷ a na općenitim pohvalama našim diletantskim glumačkim prvacima zadržala se i *Narodna svijest*, dodavši kako je *auktor... bio burno aklamovan i obasut cvijećem, a ovacije se nastaviše i van kazališta pri ulasku u auto*.¹⁸

Umjetnička večer Jugoslavenskog akademskog kluba održana je 2. travnja 1925., dubrovačka premijera *Svadbenog leta* 25. travnja, a već tri dana poslije Božena Begović gostovala je u Beogradu, gdje je glumila Anđeliju u Vojnovičevoj *Smrti majke Jugovića*. Riječ je bila o „jednokratnoj“ obnovi predstave koju je potkraj 1924. na scenu Narodnog pozorišta postavio Mihailo Isailović. Dubrovačke novine javile su kako se beogradski tisak tim povodom vrlo laskavo izrazio o glumačkom talentu Božene Begović,¹⁹ no osvrta na tu izvedbu bili su kratki i usputni, poput onog u *Politici* prema kojem je svoju Anđeliju Božena odigrala *sa jednom retkom, svake hvale dostojnom toplinom i oduševljenjem*.²⁰

Ulogu Anđelije u Isaliovićevoj predstavi inače je glumila mlada prvakinja beogradskog kazališta Desa Dugalić, pa je vrlo vjerojatno da je Boženino go-

¹⁴ Iz Vojnovičeva pisma upućena iz Gruža 1. X. 1923. Ivi Raiću u Zagreb. Citirano prema: *Pisma Iva Vojnovića, knjiga druga*, priredio: Tihomil Maštrović, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Matica hrvatska – Ogranak Dubrovnik, Zagreb, Dubrovnik, 2009.

¹⁵ Vidi npr. Miljenko Foretić, „O uprizorenju Vojnovičeva *Prologa nenapisane drame*“, u: Miljenko Foretić, *Kazalište u Dubrovniku*, Hrvatski centar ITI, Zagreb, 2008.

¹⁶ Isto.

¹⁷ „Umjetničko veče“, *Dubrovački list*, br. 14, 4. IV. 1925.

¹⁸ „Umjetničko veče“, *Narodna svijest*, br. 14, 7. IV. 1925.

¹⁹ „Uspjeh g.gjice Begović“, *Dubrovački list*, br. 19, 9. V. 1925.

²⁰ P., „Gostovanje g-ce Begovićeve“, *Politika*, br. 6110, 29. IV. 1925.

stovanje inicirao sam Vojnović koji je bio u prijateljskim odnosima s tadašnjim ravnateljem Narodnog pozorišta, Milanom Predićem. S obzirom na kratko vrijeme između dubrovačke izvedbe *Svadbenog leta* i beogradske obnove *Smrti majke Jugovića*, moglo bi se također pretpostaviti da je Vojnović pomagao Boženi Begović u pripremi uloge, a o njegovu povjerenju u njezino glumačko umijeće svjedoči još jedan onovremeni „prolog neodigrane drame“.

Početak ljeta 1925. pojavile su se, naime, prve informacije o namjeri Dubrovačkog kazališnog društva da na početku iduće sezone, u povodu obilježavanja tridesete obljetnice praizvedbe Vojnovičeva *Ekvinocija*, uprizori tu amblematsku dramu iz dubrovačkog životnog miljea. U gradu je još itekako bilo živo sjećanje na legendarnu predstavu *Ekvinocija* iz 1903., u izvedbi Hrvatske diletantske pozorišne družine i režiji Iva Vojnovića, pa je već i sama najava nove postave tog djela uzбудila i razveselila mnoge Dubrovčane. I ovoga puta Vojnović je bio spreman preuzeti veći dio redateljskih poslova, no inzistirao je na tome da ulogu Jele glumi Božena Begović, pa ju je tajnik Dubrovačkog kazališnog društva, Ninko Matijević, pozvao na suradnju, na što je ona i pristala. Prema sjećanju jednog od glumaca amatera pripreme su bile već daleko poodmakle kada *jednog dana dođe Ivo na probu i saopći da od predstave neće biti ništa. Nije bilo novaca*.²¹ U formalnom smislu Vojnović doista nije lagao, jer se općinsko upraviteljstvo isprva oglušilo na zahtjev Društva koje je tražilo novčanu potporu *za sceneriju i ostale rekvizite*, a odgovor je stigao tek dva mjeseca poslije kada je njihov zahtjev odbijen *buduć da se predstava „Ekvinocijo“ nije dala, niti će se za sada dati*.²² Stvarni razlozi ležali su međutim u nesuglasicama koje su se baš u tom razdoblju razbuktale između dvije dubrovačke kazališne družine, o čemu nešto više doznajemo iz polemike što su je na stranicama *Dubrovačkog lista* i *Narodne svijesti* vodili Božena Begović i Ninko Matijević.

Još prije nego je Božena Begović pozvana da sudjeluje u predstavi konkurentne kazališne družine, počeli su ozbiljni razgovori o ujedinjenju Dubrovačkog kazališnog društva i Dubrovačke diletantske pozorišne družine, potaknuti financijskim razlozima te obostranom spoznajom da je i jednima i drugima nedostajalo glumaca za zahtjevnije kazališne projekte, pri čemu je DKD osobito loše stajao sa ženskim dijelom ansambla. Ne ulazeći u prijepore oko toga tko je potaknuo razgovore o fuziji, o čemu se u spomenutoj polemici dosta razglabalo, evidentno je da je temeljni sukob nastao oko izbora čelnika nove, zajedničke družine. Ninko Matijević isprva je smatrao da to treba biti njihov glumac, redatelj i upravitelj Leso Turina, dok je Božena Begović predlagala Iliju Nardellija, *osnivača skoro svih diletantskih družina koje su u zadnjih 40 godina bile ustanovljene*.²³ Kako bi pomogao stišavanju nesuglasica, Nardelli je odlučio povući svoju kandidaturu, no Božena je tražila da to *učini i Turina te da se na zajedničkoj skupštini za upravitelja izabere treća osoba. Prema njezinoj interpretaciji Matijević je tada pokušao iskoristiti novonastalu situaciju te samog sebe ustoličiti na mjesto upravitelja, no nije dobio dovoljnu potporu među članovima vlastite družine, poslije čega je opstruirao daljnje pregovore o ujedinjenju. Matijević je, dakako, sve to opovrgavao, omalovažavajući članove DDPD-a, s izuzetkom Nardellija i Božene Begović, kao nesposobne za glumu*,²⁴ na što mu je

²¹ Prema: Miljenko Foretić, „Ivo Vojnović i dubrovački kazališni život“, u: Miljenko Foretić, *Kazalište u Dubrovniku*, Hrvatski centar ITI, Zagreb, 2008.

²² „Priopćeno : Zašto se do sada nije dalo „Ekvinocijo“?“, *Narodna svijest*, br. 47, 17. XI. 1925.

²³ Božena Begović, „Otvoreno pismo“, *Narodna svijest*, br. 36, 8. IX. 1925.

²⁴ „Među pozorišnim diletantima“, *Dubrovački list*, br. 34, 22. VIII. 1925.

Božena odgovorila oštro i argumentirano, upitavši ga pored ostalog otkud mu pravo i sposobnost da javno prosuđuje o tuđim glumačkim sposobnostima?²⁵ To je očito jako uzrujalo Matijevića, pa joj je uzvratio nizom uvreda (*Ako gca Begović... doista drži do svog renomea... bilo bi mnogo bolje, da uzme našu gramatiku, te da se nauči prije govoriti i izgovarati naš jezik, nego li da iznaša interne stvari družine...*) među kojima je posebno ružno i kontradiktorno zvučala ona o sposobnostima voditelja DPDD-a: *Ne stoji tvrdnja gce Begović, da je g. Nardelli „postavio na daske“ g. Turinu i mene, jer bi se u tom slučaju mi bili izobrazili za cirkus, a ne za pozorište. Razumljivo je, da gca Begović mora biti i te kako zahvalna svome ravnatelju g. Nardelli-u, barem zbog toga što ju je pridigao na male dubrovačke daske kad se je već dva puta svečano srozala s poda nešto većih pozornica.*²⁶

Takav ton i pritisak kojem je bila izložena u skućenoj i zatvorenoj dubrovačkoj sredini bili bi već sami po sebi dovoljan razlog da pokolebaju senzibilnu i tankočutnu osobu poput Božene Begović, pa je za pretpostaviti da su nekoliko mjeseci poslije i pridonijeli njezinoj odluci da napusti Dubrovnik, no trenutnog efekta ipak nisu imali. U jeku te polemike Dubrovačka diletantska pozorišna družina dobila je od iste one općinske uprave koja je odbila sufinancirati postavu *Ekvinocija* novčanu pripomoć za predstavu koja je posebno obilježila dubrovačku dionicu Boženina kazališnog djelovanja. Riječ je o komediji *Na tri kralja*, prvom dubrovačkom uprizorenju jednog djela Williama Shakespearea, premijerno izvedenoj u Bondinom kazalištu 16. listopada 1925. Da je ta premijera značila poseban datum u dubrovačkom kazališnom životu svjedoči i neuobičajena odluka *Narodne svijesti* da uoči premijere objavi poveći prikaz te Shakespeareove komedije, na čijem je završetku donesena i informacija da su *kostimi iz doba renesanse... naročito izrađeni za ovaj komad, a djelomično je pribavljen i sav pribor, koji služi za izvedbu.*²⁷ No ni ta, ni druge dostupne mi tiskovine nisu nam nažalost donijeli kritičke osvrte koji bi nam pomogli da steknemo iole konkretniji uvid u redateljski koncept, stil igre i vizualno ozračje predstave.

▲ Na *Tri kralja* (lijevo Božena Begović kao Viola), Dubrovnik, 1925. Preneseno iz časopisa *Comoedia*.

Uspjeli su! Ovaj nastup pozdravljamo kao prekid sa onim više ili manje ležernim, parfumiranim komedijama. Ovaj pak prekid i energiju, koja je uložena da se iziđe s ovim komadom nekoji dočekaše i okrstiše „ambicijom“. S ovakvom ambicijom ovi diletanti mogu da budu ponosni..., pisala je, primjerice, *Narodna svijest*, dodajući da je *sama izvedba komada... bila u glavnom dobra* te da su potpuno zadovoljili *režija pa igra g.gjice Begović u ulozi Virole, g. Peko u ulozi Malvolia i g. Balić u ulozi lakrdijaša.*²⁸ Dobili smo pritom još poneku općenitu naznaku o glumi drugih sudionika predstave te informaciju da je kazalište bilo puno, a u sličnim okvirima kretalo se i izvješće *Dubrovačkog lista* u

²⁵ Isto kao u bilj. 23.

²⁶ „Priopćeno. Odgovor na otvoreno pismo G.gjici Boženi Begović umjetničkoj Upraviteljici ‘Dubr. Pozorišne Družine’“, *Narodna svijest*, br. 37, 15. IX. 1925.

²⁷ „Pred premijeru Šekspirove komedije: ‘Na Tri Kralja ili Kako Hoćete’ u Bondinom teatru“, *Narodna svijest*, br. 42, 14. X. 1925.

²⁸ -Ry-, „Shakespeare prvi put na dubr. pozornici“, *Narodna svijest*, br. 43, 20. X. 1925.

kojem je posebno naglašeno kako je ovo bila najuvježbanija i najurednija predstava od svih do sada.²⁹

Repertoarni izbor komedije *Na tri kralja* jamačno je bio Boženin i moglo bi se pomisliti kako je imao veze s činjenicom da se njezina radnja zbiva u neimenovanom gradu u Iliriji, kojeg su neki tumači dovodili u vezu s Dubrovnikom. No te interpretacije zaživjele su tek znatno kasnije, pa je teško povjerovati kako je ilirski pedigre Shakespeareove komedije o ljubavnim nesporazumima i zamjeni identiteta bio presudan za njezin dolazak na dubrovačku pozornicu. Na puno intrigantnije primisli navodi nas pak činjenica da se Božena Begović mnogo godina poslije ponovno vratila tom djelu. Postavila ga je s Omladinskom sekcijom Zagrebačkog pionirskog kazališta kao njegovu prvu cjelovitu izvedbu nekog djela iz ozbiljnog dramskog repertoara (prem. 18. XII. 1953.), a ta je predstava svakako imala i simbolički značaj, s obzirom da se Božena Begović njome oprostila od kazališta koje je osnovala i vodila od ožujka 1948. do prosinca 1953. Jesu li *Tri kralja* skrivala neku Boženinu šifriranu poruku možemo samo nagađati, no teško je u svjetlu kasnijih saznanja o njezinu senzibilitetu ne iščitati podatak da je u dubrovačkoj postavi te komedije dodijelila sebi ulogu Virole, djevojke preodjevene u dječaka koja već pri prvom susretu s Olivijom vrlo dvo-smisleno govori o svom identitetu: „...tako mi svih majstorija lukavstva, kunem vam se da nisam ono što glumim.“³⁰ To „nisam ono što jesam“ misao je koja je potihom odzvanjala tijekom cijelog njezinog života i vjerojatno je u nekim teškim trenucima, kakvih joj u karijeri nije nedostajalo, dodatno usložnjavala Boženin doživljaj ljudi i situacija s kojima se suočavala.

S Dubrovačkom diletantskom pozorišnom družinom Božena Begović postavila je samo još jednu predstavu, bila je to komedija Henryja Bernsteina *Baccarat* (prem. 2. I. 1926.) u kojoj je glumila glavnu žensku ulogu, a zatim se vratila u Zagreb gdje je nepune dvije godine radila kao spikerica i recitatorica na tek osnovanoj radio stanici. U već spomenutom autobiografskom zapisu, svoju dubrovačku dionicu opisala je kratko i suzdržano: *Igrala sam, režirala, šivala kostime i umirala od tuge za velikim gradovima. Provincija me uvijek tjerala na samoubijstvo.*³¹ Pa ipak, još jednom se vratila majci i bratu u Dubrovnik (baka Ana Goršetić koja je također živjela s njima, umrla je u ožujku 1927.): *Nakon godinu dana opet bijeg i opet Dubrovnik. Selim svoju biblioteku i hoću konačno da radim. Za pola godina utukla me je opet provincija. Izgubila sam potpuno volju za život. Uz to sam se teško razboljela, odležala tri mjeseca i onda se vratila u Zagreb.*³²

Ta Boženina dubrovačka „fusnota“ donijela je i još jedan pokušaj oživljavanja njezine kazališne družine, no sve se završilo na gotovo nezamijećenoj postavi *Stojande Petra Petrovića Pecije* (prem. 3. XII. 1927.). Primat u kazališnom životu grada u međuvremenu je posve preuzelo Dubrovačko kazališno društvo koje će, uz četverogodišnji prekid (1936.- 1939.), djelovati do 1944., okupivši pod vodstvom Vlaha Turčinovića³³ sve ponajbolje lokalne glumce amatere. Među njima su bili i mnogi budući članovi Narodnog kazališta Dubrovnik (Katica Labaš, Lino Šapro, Fully Invernizzi, Bogdan Bogdanović, Baro Kriletić i dr.), prve profesionalne dubrovačke kazališne institucije, na čijem će čelu od 1950. do 1953. biti Boženin brat Branko, u kulturnoj povjesnici grada upamćen i kao

²⁹ „Na Tri Kralja ili Kako hoćete“, *Dubrovački list*, br. 42, 24. X. 1925.

³⁰ Tako je Violina replika *by the very fangs of malice I swear, I am not that I play* glasila u prijevodu Milana Bogdanovića, korištenom u dubrovačkoj postavi komedije *Na Tri kralja*.

³¹ Isto kao u bilj. 3.

³² Isto.

³³ Njegov prethodnik, Aleksandar Leso Turina, umro je 1928. u 51. godini života.

jedan od suosnivača Dubrovačkih ljetnih igara.

Treći odlazak Božene Begović iz Dubrovnika, početkom 1929., bio je pak definitivn, iako mu se do majčine smrti redovito vraćala na odmor, kao što je to i posvjedočila u jednom intervjuu iz 1934. Osim obiteljskih sjećanja (u Cavtatu i Dubrovniku žive njezine nećakinje), dubrovačke uspomene na Boženu Begović danas su gotovo posve izbljedjele. Skriveno su u nekom teškom vidljivom fundusu sjećanja, baš kao i *Glava djevojčice*, brončana skulptura Ivana Meštrovića iz 1904., pohranjena u Umjetničkoj galeriji Dubrovnik, kojoj ju je svojedobno prodao Branko Begović. Meštrovićeva skulptura zapravo je portret trogodišnje Božene Begović, zamišljene djevojčice spuštenog pogleda u kojem kao da se već krije briga pred budućnošću u kojoj će se tako često, kao i Shakespeareova Viola/Cesario, naći „između plime i oseke“, u mističnom međuprostoru između zavodljivosti fikcije i bremena života.

UTJEHA

Proći će, proći –
samo da odem nekud daleko
u jesenska dobra i smirena polja,
da čujem zreli padati kesten
iz zlatnog lišća,
da vidim magle tanke i bijele,
kako sad grle i polja i gore
i zadnje dubine uvala tajnih.

Proći će, proći,
samo da odem nekud daleko!
Da mi se duša napije nade
plavih daljina.

Neka se ruše ljudske nam sreće
klimave kule!
Ostat će uvijek putevi bijeli k obzorju vječnom,
gdje se u zlatu prelijeva sunce
nad novim poljem novog rada.

Sve dok se jednom
negdje daleko
za moje oči
ne ugasi sunce.

1923.

Slavko Batušić

Na pozornici- za pozornicu

TE
M
AT

U svojoj autobiografiji Božena Begović kaže da se namjeravala posvetiti pozornici i glumi, pa je studirala na bečkoj akademiji za glumu; pošto ju je završila nastupala je po kazalištima u Beču i Steyeru. U tom razdoblju, oko 1920., nastalo je prvo njezino dramsko djelo na njemačkom jeziku „Der Tod des Achilles“ (*Smrt Ahila*), o kojemu u „Südslawische Studien“ piše: „U toj drami u jambima u klasičnom stilu težište radnje leži na unutaršnjim doživljajima Ahila, u njegovim duševnim borbama, u njegovom doživljaju prijateljstva spram Patrokla. To nije historijska drama junaka u uobičajenom smislu, nego dramska pjesan o problemu: kako se odnosi čovjek akcije, junak, prema smrti tj. prema pasivitetu.“

Prva njena preokupacija nakon povratka u domovinu i opet je teatar: 1922-1923, a zatim i 1924-1926, ona je u Dubrovniku animator kazališnog života kao organizator, vođa i redatelj amaterske družine u kojoj također glumi i – kako kaže – sama vlastoručno šije kostime. U njezinoj režiji i interpretaciji prikazivani su, između ostalog Shakespeare i Vojnović; ostaje otvoren zadatak za budućeg teatrologa i historičara dubrovačkog teatra, da potanje obradi te amaterske faze, a napose da po sačuvanoj arhivskoj građi rekonstruira repertoar, u kojemu se svakako odrazuju njezin ukus i njezine književno-scenske sklonosti.

Kao glumica započinje zatim svoju umjetničku aktivnost u Zagrebu.

Dne 18. travnja 1923. davala se u Hrvatskom narodnom kazalištu premijera drame Milana Begovića „Svadbena let“; za ovaj komad navedeno je kao indikacija da se zbiva u blizini nekog velegrada, u ambijentu avijatičara, za vrijeme aeronautičkoga natjecanja, - radilo se dakle o „kozmpolitskoj“ drami. Tadašnji intendant Julije Benešić i direktor drame dr Branko Gavella prihvatili su autorov prijedlog, da glavnu žensku ulogu Blanche igra – kao debitantica - njegova kći Božena. Partneri su joj bili Ivo Raić (pilot Pierre), Franjo Sotošek (konstruktor aeroplana), Tito Strozzi (mehaničar), Vika Podgorska (sekretarica), Arnošt